
Марко Ланговић, Даница Ђуркин, Војислав Деђански
Универзитет у Београду
Географски факултет

Прегледни рад
Методичка пракса број 2/2017.
УДК: 371.13:91
стр.301-318.

КОМПЕТЕНЦИЈЕ И УЛОГА НАСТАВНИКА ГЕОГРАФИЈЕ

Резиме: Стручно усавршавање наставника, као најважније карике у образовно-васпитном систему, и развијање компетенција представља важан корак ка бољем обављању професије и унапређивању нивоа постигнућа ученика. Компетенције представљају скуп потребних знања, вештина и вредносних ставова наставника. Циљ рада јесте указивање на значај развијања и стицања наставничких компетенција, као и објашњење начина и могућности за стручно усавршавање наставника географије. У вези са стручним усавршавањем анализирани су и основне улоге наставника географије и извршена је њихова класификација према различитим ауторима. Кроз бројне примере из праксе, конкретно је објашњена улога наставника географије. Стручно усавршавање и улоге наставника су међусобно условљене што је посебно наглашено у раду.

Кључне речи: компетенције, географија, усавршавање наставника.

УВОД

Све што постоји у образовно-васпитном систему непосредно је или посредно у функцији образовања и васпитања ученика. Наставник, као део поменутог система, има најважнију улогу у наставним процесима. Од његових стручних, методичко-дидактичких, психолошких, педагошких знања и вештина, умногоме зависи начин на који се води наставни рад са ученицима, као и испуњење циљева образовања који се постављају пред школство. Промене које су условљене научно-технолошком револуцијом и осавремењивањем, рефлектују се и на наставни процес, па се и он мора прилагођавати иновацијама и новинама. Из тог разлога од изузетне је важности професионални развој наставника у који спада стално стручно усавршавање, развијање компетенција ради бољег обављања професије и унапређивања нивоа постигнућа ученика.

Циљ наредног јесте указивање на значај развијања и стицања наставничких компетенција, а затим и објашњавање начина и могућности за стручно усавршавање наставника географије. Постоје различити начини, од којих су посебно наглашени семинари, и дат је пример оних који су најзначајнији за усавршавање наставника географије. У даљем раду објашњене су основне улоге наставника и извршена је њихова класификација према различитим ауторима, а затим кроз бројне примере конкретно објашњена улога наставника географије. Стручно усавршавање наставника међусобно условљава одређене улоге наставника географије, што је посебно наглашено у раду.

ПОЈАМ НАСТАВНИЧКЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Наставничке компетенције представљају капацитет појединца који се исказује у вршењу сложених активности у образовно-васпитном раду. Компетенције представљају скуп потребних знања, вештина и вредносних ставова наставника. Централну улогу у унапређивању образовања и васпитања имају наставници, јер они непосредно утичу на учење и развој ученика. Наставничке компетенције одређују се у односу на циљеве и исходе учења и треба да обезбеде професионалне стандарде о томе какво се поучавање сматра успешним. Постоје компетенције за:

- наставну област, предмет и методiku наставе;
- поучавање и учење;
- подршку развоја личности ученика;

- комуникацију и сарадњу (Стандарди компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја, 2011).
- Професионални развој наставника подразумева стално развијање компетенција ради квалитетнијег обављања наставног рада, унапређења сопственог знања и знања и нивоа ученика (Пешикан А., Антић С., Маринковић С., 2004). Један од ослонаца у развоју квалитета образовања су и компетенције наставника као мера знања, вештина и ставова. Поседовање ових компетенција доприноси успешном учењу, развоју и добробити деце и ученика. Описи компетенција, конкретизовани кроз размишљање о сопственом раду, треба да буду водич у процени потреба запослених у образовању и одређивању приоритета у стручном усавршавању.
- На територији Републике Србије 2012. године донет је нови „Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању знања наставника, васпитача и стручних сарадника”. У складу са његовим основним постулатима, стручно усавршавање наставника остварује се похађањем програма обуке из одговарајућих предмета и области ради развијања:
 - компетенција за уже стручну област (К1): српски језик, библиотекарство, математика, информатика, друштвене науке, природне науке (у оквиру којих се налази и географија), средње стручно образовање, страни језик, уметност, физичко васпитање, здравствено васпитање, предшколско васпитање и образовање, управљање, руковођење и норматива;
 - компетенција за подучавање и учење (К2),
 - компетенција за подршку развоју личности детета и ученика (К3)
 - компетенција за комуникацију и сарадњу (К4) из области: васпитни рад, општа питања наставе, образовање деце и ученика са посебним потребама (инклузивно образовање, образовање и васпитање на језицима националних мањина (Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању знања наставника, васпитача и стручних сарадника, 2012).

Са правилно усвојеним компетенцијама наставник је оспособљен за делотворно подучавање ученика. Сваки наставник, без обзира на предмет, требало би да:

Познаје систем образовања и васпитања, принципе и циљеве, исходе и стандарде образовања и васпитања.

Познаје и примењује законску регулативу у образовању и васпитању, стратешка документа и релевантна међународна документа.

Разуме социјални контекст образовања и школе и активно доприноси мултикултуралном и инклузивном приступу образовању.

Доприноси одрживом развоју и подстиче здраве стилове живота.

Изражава се усмено и писмено у складу са правилима српског језика и језика на којем изводи наставу, ради на богаћењу своје језичке културе и језичке културе ученика.

Примењује информационо-комуникационе технологије.

Усклађује своју праксу са иновацијама у образовању и васпитању.

Своју професионалну делатност анализара, процењује, мења и усавршава, користећи и информације које добија самовредновањем и екстерним вредновањем.

Поштује универзалне људске и националне вредности и подстиче ученике да их усвоје, подржавајући међусобно разумевање и поштовање, толеранцију, уважавање различитости, сарадњу и дружење.

Личним примером делује на формирање система вредности и развој позитивних особина ученика.

Разуме значај целоживотног учења, континуирано се професионално усавршава, иновира и унапређује свој рад.

Служи се бар једним страним језиком (Каталог програма сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника, 2014).

На наставу треба гледати као на истовремено сложен и изазован процес који изискује високе стандарде професионалне компетенције и посвећености позиву. Широм света размишља се о потреби за израженијим усредсређењем на наставничко знање, вештину, вредности и диспозицију. Европска комисија, на пример, у својој прокламацији из 2004. године утврђује потребу да наставници имају широко познавање предмета, добро знање педагогије, вештине и компетенције потребне за усмеравање и подржавање ученика, као и разумевање друштвених и културних димензија образовања (Common European Principles for Teach Competences and Qualifications, 2004).

Оквир наставничких компетенција почива на конструктивистичком приступу учењу. У том приступу, усмереном на ученика, настава се види као стварање подстицајних услова где сваки ученик гради властито разумевање света активним укључивањем у процес учења. У таквом приступу мењају се традиционалне улоге наставника и ученика. Наставник престаје да буде пуки преносилац информација, усмерен на садржај и структуру предмета који предаје, а ученик више није пасивни прималац који прима изоловане информације у дугорочно памћење, не препознајући њихов смисао и не увиђајући могућност њихове примене у ваншколским оквирима. У развојно примереном приступу који је усмерен на ученике, главни наставников задатак постаје креирање услова за оптимално учење и развијање способности сваког појединог ученика који тако постаје активан учесник у наставном процесу, путем интеракције с наставником и осталим ученицима у учионици (Видовић В., Велковски З., 2013).

СТРУЧНО УСАВРШАВАЊЕ НАСТАВНИКА ГЕОГРАФИЈЕ

Дужност и обавезе сваког човека и наставника јесу да се током своје каријере стално усавршава и стиче и унапређује своје компетенције. Један од начина за унапређење квалитета образовног система јесте стручно усавршавање наставника. Образовање које су наставници стекли кроз иницијално (основно, факултетско) образовање не може им обезбедити сва потребна знања и вештине у оквиру обављања њихове професије. Настава је сама по себи динамична, стално се мења, унапређује под утицајем промена у друштву, иновација и развоја информационих и комуникационих технологија.

Професионални развој наставника географије обухвата континуирани процес који започиње избором занимања, преко основног образовања (уписом на неку од високошколских установа на којима постоји студијска група географија), увођењем наставника у рад и перманентни развој и усавршавање. Пре свега, треба извршити реформу студијског програма образовања будућих наставника географије, јер оно треба да се развија у правцу развоја курикулума заснованог на компетенцијама које су студентима потребне за праксу и целоживотно учење (Анђелковић С., 2009). Све се то дешава у сврху побољшања квалитета образовно-васпитног процеса. Постоје студенти различитих интелектуалних способности, те они који имају просечне способности морају знатно више радити и усавршавати се од оних који постижу значајне успехе.

„Процес професионалног развоја наставника географије обухвата различите активности: индивидуални развој (посебно развој и оснаживање особина личности и система особина важних за наставни рад), континуирано образовање, оспособљавање за писање курикулума, сарадњу са колегама, групе за учење, колегијално вођење или менторство” (Анђелковић С., 2009). Главно питање, везано за усавршавање наставника уопште, јесте питање постизања равнотеже између предметне и теоријске обуке са једне и педагошко, психолошко и методичко-дидактичке обуке са друге стране. Важна је и припремљеност наставника за учешће у планирању развоја школе, образовних програма, сарадње са родитељима, за коришћење информационо-комуникационих технологија у настави, рад са децом са посебним потребама, коришћење локалних ресурса и сарадња са локалном средином, извођење теренског рада и екскурзија у настави итд.

Стално стручно усавршавање наставника остварује се:

Угледним часовима са дискусијом и анализом.

Излагањем програма и семинара на састанцима стручних већа са обавезном дискусијом и анализом, приказом књиге, дидактичког материјала, приручника итд.

Остваривањем програма огледа, пројеката, истраживања.

Похађањем семинара који се налазе у каталогу акредитованих од стране Министарства образовања.

Разним активностима које организује Министарство – стручни скупови, летње и зимске школе, програми обуке и студијска путовања (Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника, 2012).

Стручно усавршавање, у земљама Европе веома се разликује од оног код нас, јер се, пре свега, одвија у вануниверзитетским установама, као што су: Педагошки институти у Русији и други институти у земљама источне Европе, наставничке асоцијације и организације, односно, наставнички центри у Великој Британији, Шпанији, Италији, Француској. Континуирано, врло успешно стручно усавршавање за наставнике географије основних, средњих и учитељских школа реализује Краљевска школа за педагошке студије у Данској. Удружења географа на регионалном, европском и светском нивоу (конгреси, симпозијуми) омогућавају наставницима географије да сазнају новине у науци. Усавршавањем наставника географије у новије време баве се профитабилне и непрофитабилне организације, владине и невладине агенције и медији. Понегде се формирају посебни наменски пројекти националних или међународних организација у које се укључују појединци или екипе наставника и школске установе у сарадњи са локалним институцијама (Комленовић Ђ., 2004).

Стручно усавршавање наставника географије дуго је било занемаривано у Србији, те организованог усавршавања наставника није било, иако је наставник основни чинилац наставног процеса, његове модернизације и ефикасности. Наставниковој вољи, жељи и могућности било је препуштено његово лично усавршавање. Сталне промене у образовно-васпитном систему и програмским садржајима, као и иновације у самом наставном процесу, условиле су обавезно усавршавање наставника географије (Рудић В., 1999).

Први организовани облик стручног усавршавања наставника јесте припремање и полагање испита за лиценцу. Испит обухвата: писани рад (припрема наставника за час) и усмени, који се састоји из провере: знања, вештина и способности за самостално извођење одговарајућег образовно-васпитног рада и методике наставе географије. Сваком наставнику одређује се комисија која слуша активности наставника и води дискусију с њим. Испитну комисију чини пет чланова: представник Географског факултета (наставник методике наставе географије), два представника Министарства (просветни саветник и правник) и два представника Завода за унапређивање образовања и васпитања).

Други организовани облик стручног усавршавања наставника географије су семинари. Они се организују на нивоу Србије и по типовима школа (основна, гимназија, средње стручне школе – економска, туристичка итд.). Завод за унапређење и образовања и васпитања донело је Каталог програма сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника за школске 2014/2015. и 2015/2016, на којима се налазе бројни семинари који су акредитовани. Каталог је подељен на различите области, а у области природних наука налазе се семинари који се одржавају током године, као и компетенције које је могуће стећи њиховим похађањем. У табели број 1. представљено је неколико примера семинара, чијим се похађањем и активним учешћем, стичу компетенције важне за наставника географије.

Табела 1. – Примери семинара за наставнике географије, акредитованих од стране Завода за унапређење образовања и васпитања

	Назив семинара	Организатор и реализатор	Стицање компетенција
1.	Унапређење наставе географије	Удружење за промоцију, усавршавање и развој образовања „Нови Логос”	К1
2.	Савремена географија – напредак у настави и приступу географским садржајима и јачање професионалних капацитета наставника	Средња школа „Доситеј”	К1
3.	Веб ГИС и геонауке	ПМФ – Нови Сад	К1
4.	Игра као фактор мотивације у учењу географских садржаја	ПМФ – Нови Сад	К1
5.	Вода: Интердисциплинарни приступ заштити и одрживом коришћењу	Истраживачка станица Петница	К1
6.	Како се заштитити од природних непогода	Географски институт „Јован Цвијић”	К1
7.	Магична моћ воде	Удружење за промоцију, усавршавање и развој образовања „Нови Логос”	К1
8.	Комуникација за животну средину	Регионални центар за професионални развој запослених у образовању	К4

(Каталог програма сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника, 2014/2015)

Један од најзначајнијих семинара, за усвајање методичко-дидактичких и педагошких знања и вештина, потребних у раду са ученицима, јесте Унапређење наставе географије. Наставни процес јесте динамичан и заједно са друштвом се развија, па се јављају бројне иновације у самом процесу. Употреба мултимедијалног пакета, групног облика рада, подизање активности ученика, увођење амбијенталне наставе, само су неке од тема овог програма. Сличне циљеве и тематику има и семинар под називом Савремена географија – напредак у настави и приступу географским садржајима и јачање професионалних капацитета наставника. Неки од главних циљева који се желе постићи на семинарима овог типа јесу: оспособљавање наставника за примену савремених метода и техника у настави географије, едукација за упућивање ученика на важност еколошких акција и пројеката сличне тематике, развој мотивације код ученика, развој здравог односа према природи и одрживом развоју и др. Потребно је да наставници географије, свих нивоа образовања, учествују на поменутим скуповима, јер имају изузетну методичко-дидактичку вредност.

Коришћење ГИС-а у настави географије захтева, пре свега, стручне наставнике информационо и технички образоване, којима је позант механизам рада и могућности примене ГИС-а у настави. Управо је семинар Веб ГИС и геонауке значајан за стицање и усавршавање знања о апликативности ГИС-а у реализацији наставних програма из географије. На оспособљавање наставника за примену савремених метода и облика рада у настави географије утицаће и семинар под називом Игра као фактор мотивације у учењу географских садржаја. Задатак овог семинара је да укаже на то какав је утицај коришћења дидактичких игара у настави географије, ради подизања мотивације код ученика.

Велики број семинара који се организује бави се еколошким темама, заштитом животне средине и заштитом од природних непогода. Они имају циљ да оспособе и усаврше наставника у подизању свести код ученика о заштити животне средине и утврђивање модела понашања у случају природних непогода. Обе ове теме су актуелне у последње две деценије, и садржаји из ове тематике обрађују се из више наставних предмета, па се семинари оваквог типа сматрају интердисциплинарним и значај им је због тога још већи.

Индивидуални рад наставника на стручном усавршавању је важан чинилац у подизању квалитета наставе географије. Наставник треба да схвати да је стално праћење иновација из свих географских дисциплина и наставе претпоставка ефикасног учења и савременог васпитања и образовања. Сваки наставник треба да поседује личну библиотеку са сопственом колекцијом географских књига из Србије и иностранства, атласа, картама, али и методичку и дидактичку литературу везану за наставу географије (Рудић В., 1999). Сталне иновације у настави, подстичу наставнике да обнављају своју

методичку литературу у складу са променама, а као један од могућих начина јесте прављење колекције географских и методичких часописа. Осаврењивање наставног процеса погодило је и промену коришћења наставних средстава, па се данас у највећој мери у настави географије користе рачунари, пројектори, Power point презентације и друга техника. Према томе, индивидуално усавршавање наставника је важно, посебно оних старијих, који у свом основном, средњем и факултетском образовању нису имали информатичке предмете.

До посебно интересантних резултата дошли су Ромелић Ј. и Илић Т. (2011) у истраживању ангажовања наставника географије на стручном истраживању. Највећи број њих (преко 70%) изјавило је да су то семинари, што је донекле и оправдано, јер је то и најзаступљенији облик усавршавања наставника у школама. Податак да се велики број испитаних наставника, на узорку од 60, усавршава само писањем припреме за наставни час, поражавајући је (Ромелић Ј., Илић Т., 2011) и управо овај податак може да буде опомена да се и даље морају развијати нови начини усавршавања наставника географије.

УЛОГЕ НАСТАВНИКА ГЕОГРАФИЈЕ

Различити аутори наводе различите улоге наставника, а оне зависе од неколико различитих чинилаца. У првом реду то су чиниоци који делују из ширег социо-културног окружења у којем наставник живи и реализује своју професионалну улогу (економска ситуација, ниво културног и образовног развитка популације, политичка ситуација итд.). Други чинилац јесу концепције образовања и васпитања којим су дефинисани васпитно-образовни циљеви. Сам школски систем у оквиру кога наставник остварује своју професионалну улогу, непосредно одређује положај и улогу наставника тиме што прописује наставне планове и програме, одређује материјално-финансијски статус, утиче на техничку опремљеност итд. Поред три основна, издвајају се и локални чиниоци, као што су величина школе, организација рада и начин управљања школом (Хавелка Н., 2001). Уз све то наставник својом стручношћу и личним особинама пресудно утиче на коначно обликовање сопствене улоге. Од великог броја различитих класификација улога наставника, биће представљена класификација Ивић И., Пешикан А., и Антић С. (2001), модификована и прожета примерима улога наставника географије у наставном процесу. Поменути аутори издвојили су шест група улога: наставничка, мотивациона, евалуаторска, сазнајно-дијагностичка, улога регулатора социјалних односа у разреду и улога партнера у афективној интеракцији (Ивић И., Пешикан А., Антић С., 2001).

Наставничка улога – Улога наставника у наставном процесу је основни и најважнији сегмент улоге наставника. Она укључује одређене активности у односу на стварање наставне ситуације, обраду наставног програма, избор и примену облика и метода рада, ученике као појединце и ученике као групу (Хавелка Н., 2001).

Наставник као предавач (наставничка улога у ужем смислу) – представља основну улогу наставника географије. Активности наставника су:

- преношење информација, излагање градива и презентирање садржаја и
- вођење наставног процеса (Ивић И., Пешикан А., Антић С, 2001).

Презентовање градива од стране наставника географије треба да буде организовано тако да ученици активно учествују у истом, односно коришћењем дијалогске методе. Наставник користи бројна наставна средства (презентације, карте, илустративно-демонстративна средства, макете итд.). Он одржава предавања, објашњава сложене географске процесе и појаве, законитости њиховог јављања, њихове последице и врши описивање, да би ученицима на што бољи начин дочарао одређену садржину, сумирање и утврђивање обрађене наставне јединице (вербално и писмено на табли) итд. Географија је, због своје широке тематике, погодна да буде квалитетан извор за стицање знања, разумење и уочавање узрочно-последичних веза које владају у геопростору, а тиме и погодна за развијање географски логичког мишљења код ученика.

Само вођење наставног процеса односи се на вођење процеса учења у целини, на све оно што наставник чини на часу да би олакшао усвајање и разумевање градива од стране ученика. Да би успео у томе наставник примењује добро обрађену и одабрану литературу, наставна средства, методе и облике рада.

Наставник као организатор наставе – У планирању свог рада наставник полази од наставног плана и програма . Он врши анализу програмских циљева, рашчлањује га ради дефинисања наставних тема и конкретних наставних јединица. Учествоје у доношењу одлука о расподели расположивог фонда часова на различите типове часова (часови обраде новог градива, утврђивања и систематизације, оцењивања). Поред организовања и реализације редовне наставе, наставник географије мора планирати и допунску и додатну наставу, за ученике који на редовној настави нису успели да савладају одређено наставно градиво, или за оне који би желели више да науче и чије интелектуалне способности превазилазе способности просечног ученика. Као наставни предмет, географија је идеална за примену додатне наставе, јер се због савремених и актуелних тема којима се бави и које се обрађују, буди интерес код ученика да то знање продубљују, самостално или путем додатних часова).

Пред сваки наставни час, наставник врши припрему наставне јединице коју ће обрађивати. Планира како ће поделити послове између себе и ученика и која ће задужења ученици добити, планира коришћење наставних облика и метода рада које ће

користити и који су најпогоднији за разумевање одређене садржине од стране ученика. На основу техничке опремљености школе, планира употребу наставних средстава, аудио – визуелен технике итд. Један од посебних задатака наставника јесте да подстиче ученике да учествују у изради наставног плана, да износе своје предлоге, да одржава консултовање са ученицима итд (Хавелка Н, 2001).

Наставник као партнер у педагошкој комуникацији – Наставник приказује сопствене закључке, прогнозе и мишљења, али дозвољава и ученицима да искажу своја разматрања и евентуалне критике. Наставник повезује градиво са раније утврђеним, градивом из других наставних предмета (тзв. интердисциплинарни приступ нпр. приликом обраде наставне јединице „Веgetацијске зоне”, градиво се повезује са претходно обрађеним климатолошким градивом, јер се клима јавља као фактор њиховог зонирања, и са градивом из предмета биологије) и са ваншколским знањима ученика.

Наставник као стручњак, експерт за своју област – Да би наставник обављао своју професионалну улогу потребно је да има стручне квалификације за област коју предаје (у овом случају завршене студије географије). Међутим, да би постао експерт за своју област потребно је да прати развој дисциплине коју предаје, да уноси новине и иновације у своју наставу. Управо код поменуте улоге наставника, може се уочити повезаност и условљеност улога наставника и потребе за стицањем нових и усавршавањем већ стечених компетенција. Садржаји из географије, посебно садржаји друштвено-географских тема подложни су брзим променама, па се дешава да су „текстови, одмах по изласку из штампе већ зрели за замену” (Рудић В., 1999). Према томе, од наставника се очекује да прати стручну литературу и да у наставу уноси најновије податке и савремене методе и моделе, примерене узрасту ученика. Нпр: увођење и коришћење најновијих пописних података о броју становника; у економској географији коришћење кварталне класификације сектора делатности уместо застареле поделе на три сектора; уколико је дошло до мењања граница или проглашења независности нове државе, дужност наставника географије је да обавести ученике и да разматра са њима разлоге због којих је дошло до тога (пример Јужног Судана) итд.

Наставник као модел интелектуалног понашања у датој области (представља модел како се мисли, истражује и ради у области географије и оспособљава ученике за самостални рад, самостално налажење потребних информација путем коришћења бројне литературе).

Наставник као „банка података” – као извор информација за ученике (Ивић И., Пешикан А., Антић С, 2001). Географија обилује информацијама различите врсте, те наставник мора бити стручно „поткован” и да „пред својим очима увек има карту

света”. Из радозналости ученици увек могу питати наставника где се одређени географски објекат налази у свету и слично.

Мотивациона улога – Веома значајна улога наставника географије у којој он решава проблем како, на који начин и којим путевима да развија, подстиче и одржава радозналост и интересовање код ученика (посебно како да мотивише децу за рад са садржајима који су им тешко разумљиви и тешки за памћење).

У ову групу спада велики број улога са заједничким циљем да мотивишу ученике за рад: развијање унутрашње мотивације за учење (циљ учења је сазнавање, добијање одговора, овладавање вештинама и задовољавање радозналости) насупрот спољној мотивацији (учење за оцену, похвалу, награду, диплому итд.), развијање метода буђења за градиво које се излаже на часу, унапређење радне атмосфере (тако да буде пријатна и занимљива). Од наставника се очекује да подстакне ученике на активност тиме што ће их суочити са провокативним или занимљивим садржајем. Наставник се понекад мора ослањати и на разне спољашње „мотиваторе”. Као мотиви у настави географије треба да се подстичу: став према учењу, познавање тачног циља, интересовања ученика, радозналост и позитивни емоционални однос према садржајима из географије. Постоји велики број фактора који утичу на буђење и развој ученичких интересовања (Јовановић С., 2004).

Наставни садржаји из географије неоспорно утичу на повећање мотивације код ученика. За буђење интересовања код ученика велику улогу имају фотографије, слајдови, филмови о бројним и слабије познатим деловима света (Амазонија, Океанија, Водопади Африке, Аутохтони народи Јужне Америке итд.). Употребом различитих наставних средстава, рачунарске технологије, мултимедије, штампе и географских часописа ученици се могу мотивисати за рад. Коришћењем другачијег облика рада који није својствен одређеном наставнику, такође се поспешује мотивисаност. Нпр: групни облик рада у виду дискусија и дебата, са једне стране укључује све ученике у активно учествовање у настави, а избором неке контроверзне теме, утиче на њихову мотивисаност. Географија обилује могућим темама за примену овог типа групног рада, као на пример:

Рудници лигнита у Србији – економске и еколошке последице;

Депопулација сеоских насеља – предности живота на селу у односу на град;

Изградња пловног канала Дунав – Морава – Вардар итд.

Настава географије и њена садржина представљају одличну подлогу за примену дидактичких игара са циљем подизања интересовања ученика. Дидактичке игре користе се обично или пред почетак обраде наставне јединице (као увод) или када наставник осети да је мотивација и заинтересованост код ученика опала. Најчешће се у настави географије користе игре асоцијација, укрштенице, ребуси, погађање одређених

географских објеката итд. На последњим часовима у години (када је наставник обрадио све наставне јединице и оценио ученике) може организовати такмичење ученика у игри занимљива географија. Овакви часови имају изузетну вредност у погледу мотивисања ученика за рад из предмета Географија.

Наставник као личност – модел (узор) за професионалну идентификацију – Наставник својим предавањима, излагањима и планирањем часа привлачи децу да воле географију, ствара одређени емоционални однос према истој и у неким случајевима она постаје и њихово професионално опредељење. Географија плени пажњу ученика својим богатим садржајем, и ученици свих интелектуалних способности могу пронаћи делове, у широком опсегу тема којим се бави, који ће им бити интересантни.

Евалуаторска улога наставника – Оцењивање представља важан део наставног процеса. Наставник примењује оцењивање да би ученику дао прецизне информације о јаким и slabим странама његовог рада. Поред тога оцена има и мотивациону улогу (Хавелка, 2001). Од наставника се очекује да улогу оцењивача обавља благовремено, коришћењем различитих техника (писменим или усменим путем, путем вежби, домаћих задатака, семинарских радова). Због специфичне структуре својих садржаја географија је погодна за испитивање и проверавање ученика коришћењем проблемских задатака и питања (нпр. Зашто су земљотреси чести у Јапану? или Због чега је Аустралија најсушнији континент? итд. На тај начин наставник ће добити информацију да ли су ученици успешно савладали материју, да ли су развили логичко мишљење и на основу тих резултата могу добити повратну информацију, односно проверити сопствени рад у настави. Уколико наставник примети да је ученицима одређена наставна јединица била проблематична, путем додатне наставе са њима може утврдити поменуто градиво.

Сазнајно-дијагностичка улога – Важна је због чињенице да наставник установљава шта и колико ученик зна, може, на који начин мисли и ради, шта су му интересовања итд. Док траје школска година, наставник се упознаје и са индивидуалним способностима и капацитетима ученика. Он прати интелектуални развој ученика, његов стил рада. Једна од мана разредно-часовног система Коменског јесте занемаривање индивидуалних способности ученика, јер су планови и програми прилагођени просечним интелектуалним способностима. Због тога сваки наставник мора да настоји да упозна интелектуалне способности ученика, да им даје такве задатке који ће поспешити њихов интелектуални развој и у складу са њиховим могућностима (нпр. ученику са јачим интелектуалним способностима поставља се питање: Зашто се јавља пустињски појас на обали Тихог океана у Јужној Америци?, а ученику са слабијим способностима: Која је највећа пустиња Јужне Америке и на територији које

државе се налази? Уколико ученик савлада постављено питање, постављају му се лакши проблемски задаци, како би даље напредовао.

Добар начин да наставник детаљније упозна способности својих ученика јесте организовање ваннаставних активности попут: географских секција, вечери, екскурзија и излета, дебатних клубова итд. Њихова основна улога била би да ученици продубљују и проширују већ утврђена знања (Рудић В., 1999), а наставник који би водио поменуте активности, сазнао би више о њиховим интересовањима за одређене географске теме.

Улога регулатора социјалних односа у разреду – Посебно је наглашена уколико је наставник уједно и разредни старешина. У оквиру ње имамо више различитих варијанти улога. Проблем са (не)дисциплином ученика, један је од најважнијих у раду наставника, па постоје различити начини за њено регулисање. Најчешће се примењују усмене опомене и укори, али ситуација где влада недисциплина се може искористити на најбољи могући начин. Наставник географије, давањем интересантних и занимљивих задатака, повезаних са наставном јединицом која се обрађује и које ученици решавају и долазе до нових сазнања, мотивише ученике за географску тематику и уједно је одстранио проблем са дисциплином и створио позитивну радну атмосферу. Према томе, наставник обликује социјалну ситуацију у одељењу. Наставник често добија и улогу арбитра, односно посредника у решавању конфликтних ситуација међу ученицима (Хавелка Н., 2001). Наставник својим ставом утиче на постојање позитивне социјалне климе у разреду. Утиче својим доминантним или интегративним понашањем, ауторитарним, демократским и индиферентним вођењем наставе. На социјалну климу у разреду, осим понашања наставника утиче и однос међу ученицима. Често се код одређене групе ученика јавља агресивност у односу на остале ученике (Богнар Л., Матијевић М., 2005). Нпр. приликом коришћења групног облика рада у настави географије, улога наставника је да даје инструкције и да посматра цео процес. Међутим, често се код ученика може јавити доза негативног такмичарског духа, па наставник мора интервенисати.

Улога партнера у афективној интеракцији – Условљава познавање менталног здравља ученика и реаговање и предузимање акција за помоћ детету, уколико дође до потребе.

ЗАКЉУЧАК

Често будући просветни радници постављају сами себи питање: Како постати и остати добар наставник? Одговор на ово питање зависи искључиво од самог појединца и његовог иницијалног образовања и каснијег стручног усавршавања. Стицање основних професионалних компетенција јако је важно за даље осавремењивање наставног процеса. Компетенције помажу наставнику да стекне додатна знања, вештине, самосталност и одговорност у раду са ученицима, на свим нивоима образовања.

Саставни и обавезни део професионалног развоја наставника географије је стручно усавршавање које подразумева стицање нових и усавршавање постојећих компетенција важних за унапређивање образовно-васпитног рада. Постоје различити облици стручног усавршавања наставника: обуке, стручни скупови, семинари, стручни испити за добијање лиценце, конгреси, сабори, сусрети, конференције, саветовања, симпозијуми, округли сто, трибине, летње и зимске школе итд. Најпознатији облик јесу семинари који су акредитовани од стране надлежних институција, чијим присуством наставник усавршава свој стручни и методичко-дидактички и педагошки рад у настави.

Основни и најважнији сегмент наставникове улоге јесте улога у наставном раду. Сама та улога изискује од наставника стално праћење иновација у настави, употребу нових наставних средстава, коришћење новије литературе, праћење напретка у методама за мотивацију ученика, размену искуства са колегама итд. Управо се кроз ову констатацију види условљеност улоге наставника у школама од стране усавршавања наставника и стицања компетенција током целе своје професионалне каријере. Усавршавање наставника географије треба да остане актуелна тема у методици и дидактици наставе. Треба открити нове видове стручног усавршавања и представити их наставницима и због тога је у тај посао потребно укључити бројне институтције на националном, регионалном и локалном нивоу.

Литература

Анђелковић С. (2009): Према целоживотном учењу и друштву знања – савремене компетенције наставника географије. Зборник радова Географског факултета. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду. Св. LVII, стр. 284–298.

Богнар Л., Матијевић М. (2005). Дидактика. Загреб: Школска књига.

Donaldson G., Grahovac M., Kirandžinska S., Jelić M. (2013): Наставничка професија за 21. век. Београд: Ценар за образовне политике.

Ивић И., Пешикан А., Антић С. (2001): Активно учење 2. Београд: Институт за психологију; Министарство просвете и спорта Републике Србије; Министарство за просвјету и науку Црне Горе.

Јовановић С. (2004): Утицај медија на развијање мотивације ученика у настави географије. Настава и васпитање. Београд: Педагошко друштво Србије. Vol 53, бр. 1, стр. 36–49.

Комленовић Ђ. (2004): Професионални развој наставника географије. Глобус СГД-а. Београд: Српско географско друштво. Вол. 35, бр. 29, стр. 129–134.

Пешикан А., Антић С., Маринковић С. (2004): Анализа концепције стручног усавршавања наставника у Србији: прокламовани и скривени ниво (I део). Преузето са www.sanu.ac.rs/odborobrazovanje.

Ромелић Ј., Илић Т. (2011): Ставови наставника географије основне школе о стручном усавршавању у Србији. Зборник радова Департмана за географију, туризам и хотелијерство. Нови Сад: Департман за географију, туризам и хотелијерство ПМФ-а. Бр. 40, 77–87.

Рудић В. (1999): Методика наставе географије. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду.

Хавелка Н. (2001): Ученик и наставник у образовном процесу. Београд: Завод за уџбенике Београд.

Common European Principles for teacher competences and qualification, 2004. Bruxelles, Belgium: European commission directorate – General for education and culture

Каталог програма сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника, 2014. Београд: Завод за унапређење образовања и васпитања.

Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника, 2012. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

Стандарди компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја, 2011. Београд: Завод за унапређење образовања и васпитања.

Marko Langović, Danica Đurkin, Vojislav Deđanski
University of Belgrade
Faculty of Geography

COMPETENCIES AND THE ROLE OF GEOGRAPHY TEACHERS

Abstract: The professional specialization of teachers, as the most important links in the educational system and the development of competences, represents an important step towards better performance of the profession and improvement of the level of achievement of the students. Competencies represent a set of necessary knowledge, skills and values of teachers' attitudes. The aim of this paper is to point out the importance of developing and acquiring teacher competences, as well as explaining the ways and possibilities for professional improvement of geography teachers. Regarding professional development, the basic roles of geography teachers were analyzed and their classification according to different authors was performed. Through big number of examples from practice, the role of geography teachers is specifically explained. Professional specialization and the role of teachers are mutually conditioned, which is especially emphasized in the work.

Key words: competencies, geography, teacher specialization.

Рад је примљен 22. 08. 2017. године, а рецензиран 06. 10. 2017. године.

